

* אור האמת *

ili

jedna mala knjižica u svjetlu istine.*

(Nastavak)

Piše: Prof. Dr. Antun Sović. — Zagreb.

Do sada riješismo 4 poteškoće.¹¹⁷ Preostaju nam još 4, koje želimo riješiti, da se onda vratimo na tok naše rasprave.

* Poslije stanke od 2 broja opet nastavljamo naše članke. Bijasmo prisiljeni prekinuti ih poradi bolesti, koja nas je zadesila baš početkom febrja (kolovoz), te dulje vremena potrajala. Zato neka oprostí O. T.

¹¹⁷ Vidi „Bog. Sm.“ 1917. br. 2. Prigodom rješavanja prve poteškoće (ad A) Mat. 27, 9. (Isp. „Bogoslovska Smotra“ 1917. br. 1. s. 46—7. i n. 94.) iznijeli smo slijedeće 2 mogućnosti ili a) da je kasniji prepisivač fallente oculo (uslijed sličnosti jevrejskijeh slova) ime Zaharija zamijenio sa Jeremija; ili b) da je kasniji prepisivač pogrješno u m e t n u o u tekst ime Jeremija, dok je u sv. autografu bilo izostavljeno svako ime. Kao razlog ovome mišljenju, koje tada označismo jednako vjerojatnim sa prvim, naveli smo činjenicu, što se u sv. evangjelju po Mateju pro-roštva vrlo često navode tako, te se kraj toga ne spominje nikakovo ime proroka. Danas nam se ovo potonje mišljenje čini ne samo puno vjerojatnijim, nego gotovo kao sigurna stvar. Pita se samo, kada, i na koji način je moglo najvjerojatnije baš ime Jeremija (a ne koje drugo n. pr. Zaharija itd.) ući u sv. tekst? Što se tiče prvoga pitanja, odgovaramo, da se je to po svoj prilici dogodilo za vrijeme samog prevogjenja na grčki jezik, jer danas svi dobri grčki rukopisi imaju tako. A što se tiče drugoga pitanja, odgovaramo, da se je to najvjerojatnije moglo zbiti na ovaj način: U jevrejskom (kaldejskom) jeziku postoje za grčki prijedlog διὰ (lat. »per«) 2 načina izražavanja, jedan pomoću jednostavne prepozicije ב (beth) = u, po; a drugi pomoću sastavljene prepozicije ביד (bejad) doslovno = διὰ χειρός, per manum, po ruci. Na ovome mjestu bila je od sv. evangjeliste upotrebljena jamačno ova druga i elegantnija prepozicija, koju upotrebljavaju u sličnim slučajevima i sv. pisci St. Z. (isp. Jer. 37, 2; 50, 1.). Sada prevodilac je uslijed najveće, što se može zamisliti, sličnosti jevrejskijeh slova ד (d) i ר (r), (koja se, eto i u današnjem tisku jedva razlikuju), prepoziciju ביד uzeo odnosno pročitao kao ביד, koje potonje nije drugo nego opet (jednostavna) prepozicija ב (be, διὰ, per) spojena sa jevrejskom kraticom m

Ad E):

O. Talija objicira: »Matej VIII. 5. govori: „accessit ad eum [sc. Jesum] centurio“; Luka VII. 3. o istom događaju govori: „Misit [sc. centurio] ad eum [sc. Jesum] seniores Iudaeorum“.«

I ovo bi dakle imale biti (prema pisanju O. T.) »kontrarne citacije« t. j. takove od sv. evangjelistâ odnjekuda tobože citirane izreke, koje se megjusobno istiskuju, te obje nikako ne bi mogle biti zajedno istinite, ali bi mogle biti obadvije neistinite. Drugim riječima to znači, da bi i ovdje imao pogriješiti ili sv. Matej ili sv. Luka ili obojica. A imali bi u smislu objeckije »kontrarne citacije« pogriješiti zato, što, dok se u jednom izvještaju (po Mateju) veli, da je dotični satnik pristupio s molbom k Isusu osobno, dotle se u drugom kaže, te se je isti satnik u istoj stvari poslužio posrednicima — židovskim starješinama.

Megjutim tko pozorno i bez raznih predrasuda pročitana objicirane retke u odnosnim evangjeoskim izvještajima Mat. 8, 5 13. i Luk. 7, 1—10., pa se malo dublje u njih zamisli, opaziće, da megju objiciranim retcima (kao i cijelim odnosnim

imena Jeremijina יר (= Jir); pa je tako prevodilac izraz בֵּיַד (bejad) mjesto sa: διὰ χειρός (τοῦ προφήτου) preveo sa: διὰ Ἱερεμίου (τοῦ προφήτου).

Da su se pako takve permutacije slova י i יר sa strane prevodilaca i prepisivača zaista često dogagjale, svjedoči nam prijevod LXXin. Tako čitamo n. pr. u Psalmu 19 (LXX. 18), 14. u Jevrejskom tekstu מִזְדִּים (miz-edim) = a superbis, od oholica, dok je u LXX. ἀπὸ ἀλλοτριῶν = ab alienis, od tugjinaca, što suponuje jevrejsko čitanje מִזְרִים (mizzarim). Isto tako u Ps. 81, (LXX. 80) 7. תַּעֲבֹרְנָה (ta'abhornā) = oprostite se (ruke Josipove od kotarica, ne trebaјуći ih više nositi), a u LXX. δοῦλέουσιν = služiše (ruke Josipove noseći kotarice), što predpostavlja čitanje תַּעֲבֹרְנָה (ta'abodna). Ili Ps. 109 (LXX. 103), 13. Jevrejski tekst אַחֵר (aher) = drugi; a LXX. μὴ = 1 = אַחֵר (ehad). Ili Ps. 131 (LXX. 130), 2. Jevrejski דּוֹמָמְתִי (domamti) = ušutkao sam; a LXX. ὕψωσα = uzvisio sam = דּוֹמָמְתִי (romamti), itd. — Ali ne samo to, nego se i na paralelnim mjestima samog jevrejskog teksta zapažaju ovakove permutacije slova י i יר. Imademo n. pr. 2 Samuïlova 22, 1—51. i Psalam 18, 1—51. (LXX. i Vulgata Ps. 17.), koji sadržavaju istu pjesmu Davidovu (canticum petrae), pa ipak dok u 2 Sam. 22, 11. čitamo יָרָא (vajjera) = i pokazao se je (t. j. Bog na krilima vjetra), dotle u Ps. 18, 21. čitamo na istom mjestu יָדָא (vajjede) = i letio je. Itd. Koje dakle čudo, te se je takva permutacija slova י i יר dogodila i u Mat. 27, 9., uslijed koje je onda došlo ime Jeremijino u sv. tekst.

izvještajima), ne samo nema nikakove »kontrarnosti« ili ti megjusobne protivnosti, nego baš obratno, da megju njima vlada upravo divna harmonija, što i nije za čudo onome, koji znade i vjeruje, te je obima jedan autor — sam Duh Sveti. — Iz konteksta naime izvještaja po sv. Luci (7, 1—10) jasno vidimo, te se dotični satnik nije scijenio dostojnim, da o s o b n o dogje (pristupi) k Isusu (*οὐδὲ ἐμὰντὸν ἠξίωσα πρὸς σὲ ἐλθεῖν* — javlja on Isusu po svojijem prijateljima), već se je u svojoj ponižnosti poslužio posrednicima, poslavši iznajprije židovske starješine (ib. v. 3.), a zatim svoje prijatelje (ib. v. 6.) s poznatom molbom, da mu Isus izliječi slugu. — Iz konteksta pako izvještaja po sv. Mateju vidimo opet, da Duh Sveti šuti o načinu, kako je satnik pristupio (došao) k Isusu. Niti naime kaže, te je pristupio o s o b n o (kako to inače suponuje objecka — kontrarna citacija — O. T.), niti, da se je poslužio kakvim posrednicima, već jednostavno veli: *προσηλθεν* — accessit — došao je k (Isusu).

No glagol *προσερχεσθαι*, accedere = hebr. *בָּרַח* (bō el) ići k, do, koji fungira ovdje kao predikat k subjektu »centurio«, spada u jevrejskom jeziku (a u njem je izvorno baš i pisano sv. evan-gjelje po Mateju) megju takove glagole, koji sami po sebi imadu dvojako značenje: a) materijalno, kada netko nekakovu radnju o s o b n o vrši, i b) moralno, kada netko nekakovu radnju po drugima vrši. Prema tome taj glagol sam po sebi znači: a) accedere ad aliquem in persona propria, glavom, o s o b n o ići do koga; i b) accedere ad aliquem intermediis aliis personis, ići do koga po posrednicima. Slično kao što i u našem jeziku glagol »ići« u izreci: »išao je s molbom (ili tužbom) do cara«, može značiti, te je netko išao s molbom (ili tužbom) pred Veličanstvo ili o s o b n o ili po posrednicima. Pripadom spominjemo, te takovih glagola ima u jevrejskom jeziku (a i drugim jezicima) veoma mnogo. Primjerice spominjemo glagol *הכה* — hikkā (Hi od *נכה* — (nakhā) = ubiti, koji takodjer i u nas znači: a) ubiti nekoga svojom rukom, o s o b n o; i b) ubiti nekoga svojijem savjetom, napatkom, zapovljesti itd. Na ovaj posljednji način je n. pr. David ubio Uriju Hetejina. Kaže mu naime sam Gospodin preko proroka Natana: »Uriam Hethaeum percussisti gladio (o David!) et uxorem illius accepisti in uxorem tibi etc.« 2 Reg. 12, 9. Isp. još 3 Reg. 21, 19, Tob. 3, 10. itd.

Kakovo značenje pripada in concreto takovijem glagolima t. j. da li materijalno ili moralno, imade se odrediti pomoću pravila hermeneutike o kontekstu, ili ako to nije moguće, onda pomoću paralelnijeh mjesta itd.

Pa kao što n. pr. kod izreke: »Uriam Hethaeum percussisti gladio (o David!)« doznajemo iz daljnjeg konteksta te iz paralelnog retka (ib. v. 9.), da se kod glagola »percussisti« imadu primišljati riječi: gladio filiorum Ammon, a ne možda: gladio proprio vel manu propria; odnosno, te se glagolski oblik »percussisti« imade uzeti, ne u materijalnom, već u moralnom smislu. Tako isto doznajemo iz paralelnog izvještaja po sv. Luci, te se kod glagola »accedere«, = hebr. בָּרָא אֵל (a i ostalih glagola, koji u rečenom izvještaju po sv. Mateju slično sa »accessit« fungiraju kao predikati ka subjektu »centurio«) imadu primišljati riječi: in persona seniorum Judaeorum ili amicorum, a ne možda riječi: in persona propria; odnosno, te se glagol »accedere«, prema geniju jevrejskog jezika, imade uzeti, ne u materijalnom smislu (kao da bi satnik osobno išao do Isusa), već u moralnom t. j. te je satnik došao do Isusa posredno — posluživši se posrednicima, židovskim starješinama odnosno svojijem prijateljima. Oni su prema tome jezik, usta, kroz koja govori satnik u izvještaju po sv. Mateju. Filozofski rečeno znači sve to: Duh Sveti govoreći do 2 puta o istom dogagjaju, istaknuo je jedamput: (kod sv. Mateja) u z r o k (causam — satnika, koji principaliter govori i radi), a drugiput (kod sv. Luke) sredstvo (instrumentum) — židovske starješine i prijatelje, kojima se je satnik kao svojijem jezikom poslužilo.

Na taj način, eto, izlaze oba izvještaja u objiciranim retcima ad amussim jednaka, te je svaka »kontrarnost« među njima i u pripadnijem stvarima posve isključena. Jedino je izvještaj po sv. Luci nešto opširniji od onoga po sv. Mateju, što ništa ne smeta. „Neque enim“ kaže sv. Augustin, „ad rei veritatem interest, quod ab alio (sc. Evangelista) aliquid tacitum, ab alio dicitur“.¹¹⁹

Time je i ova poteškoća riješena.

Ali reći će tkogod: s onim istijem pravom, s kojijem si mi kod glagola »accedere« primišljamo odnosno afirmiramo riječi: in persona seniorum Judaeorum vel amicorum, može i smije si

¹¹⁹ De consensu Evangelistarum L. 2. c. 28.

tkogod (pa i O. T.) primišljati i tvrditi riječi: in persona propria. Odgovaramo: Ne. — A to zato ne, jer kršćanski i katolički eksegeta, koji u istinu vjeruje, te je sv. Pismo prava riječ Duha Svetoga, valja da u eksegezi već a priori isključuje kod pojedinih izraza svako onakovo značenje koje bi izazivalo protimbu ili protuslovlje meĝu drugim — paralelnim izvještajima; odnosno valja da odabire onakova značenja, koja unose sklad u dotične izvještaje, te ih rješavaju. Tko bi dakle u pomenutom izvještaju Mat. 8, 5—13. (stojeći na paralelnosti s Luk. 7, 1—10, kao što to stoji O. T., pa i mi) primišljao i tvrdio kod glagola »accedere« riječi: in propria persona, taj bi tim eo ipso protivno načelima katoličkijeh eksegeta, birao u tog glagola onakovo značenje, koje dovodi izvještaj po sv. Mateju u protimbu sa paralelnijem izvještajem po sv. Luci, iz kojeg se jasno vidi, da je to bilo ne — in propria persona, sed intermediis senioribus Judaeorum et amicis. — Na eventualno pitanje pako, zašto se je Duh Sveti, kao prvi i glavni autor na pojedinim mjestima sv. Pisma udostojao poslužiti preko svojijeh instrumenata (sv. pisaca) ne od regjenim izrazima, mislimo, te jamačno za to, da i tuj čovjek pokaže dobro srce, te slobodnom voljom odabere istinu, koja mu se krije u neodregjenom izrazu (i koju mu je osim toga lako pronaći i odrediti pomoću paralelnog jasnog mjesta), a odbaci neistinu, koja mu se uslijed iste neodregjenosti izraza možda nanuglja, napaštujući ga, da odabere takovo značenje, koje bi prouzročilo pravu kontrarnost u sv. Plsmu. Da prigrlji pako istinu, a odbaci neistinu, nuka ga ugled katoličke Crkve, koja uči, da je izvor sv. Pisma Božanski, te da prema tome u njemu nema i ne može biti nikakove (hagiĝografske) bludnje, odnosila se ta na vjeru i moral, ili opet na koju god znanost pod ovim podnebesjem.

Iz te dakle nauke crkvene slijedi onda kao praktični posljedak ono, što smo malo prije — gore — istaknuli, naime, da je svakomu katoličkom eksegetu — koji želi biti pravi sin Crkve — dužnost već a priori izbjegavati sve, što bi u sv. tekst unosilo bilo kakovu kontrarnost (meĝusobnu protimbu) ili protuslovlje (kontradikciju).

Ad F):

O. Talija objicira: »Matej IX. 18 [piše]: „filia mea modo defuncta est; a Marko V. 23.: „deprecabatur dicens quoniam filia mea in extremis est.“

Objicirani retci glase u potpunom tekstu ovako :

a) Mat. 9, 18.: „Haec illo (sc. Jesu) loquente ad eos (sc. discipulos Joannis cf. ib. v. 14.), ecce princeps unus accessit et adorabat eum dicens: Domine filia mea modo defuncta est: sed veni impone manum tuam super eam et vivet“.

b) Mar. 5, 22—3.: „Et venit quidam de archisynagogis nomine Jairus: et videns eum [sc. Jesum] procidit ad pedes eius et deprecabatur eum multum, dicens: quoniam filia mea in extremis est, Veni impone manum super eam, ut salva sit et vivat“.¹¹⁹

Kako se iz neposrednog konteksta, u kojem se nalaze objicirani retci, razabira, oba izvještaja rade zaista o istoj stvari i s istog gledišta. Cijeli naime dogagjaj prati ista vanjska prilika — *γυνή αιμορροῦσα δώδεκα ἔτη*: (Mat. 9, 20 = Mr. 5, 25); jedino je izvještaj po sv. Marku opširniji od onoga po sv. Mateju. Ali, dok se u drugim stvarima obadva izvještaja megjusobno lijepo slažu i upotpunjuju, dotle moramo volens nolens priznati, da si u jednoj stvari, prema Vulgatinu tekstu (ako se isti tumači prema lat. gramatici) zaista megjusobno protive t. j. izlaze kontrarni. U jednom se naime kaže (Mat. 9, 18), da je Jair rekao Isusu: „kći moja sad je umrla (modo defuncta est)“, što znači: ona više ne živi — mrtva je; a u drugom se opet (Mar. 5, 23.) veli, te je Jair kazao: „kći moja [sad] je u zadnjim časovima (in extremis est); što znači: ona još živi — nije mrtva. Jedno i drugo, čini se, da nije mogao kazati u isti čas isti princeps synagogae, a ipak iz konteksta oba izvještaja kao da jasno vidimo, da se u njima zaista radi i o istom času i o istom princepsu sinagoge — Jairu.

Hoćemo li barem ovdje položiti oružje? Hoćemo li barem ovdje kao jedino sredstvo (poslije zabačenih Newmanovih „obiter dicta“ i Pratovih tajnih „citacija“) priznati od nevolje

¹¹⁹ O ovom istom dogagjaju imade i treće paralelno mjesto u evan-gelju po sv. Luci 8, 41.: „Et ecce venit vir, cui nomen Jairus, et ipse princeps synagogae erat: et cecidit ad pedes Jesu rogans eum, ut intraret in domum eius, quia unica filia erat ei fere annorum duodecim, et haec moriebatur“. Budući da se ovaj izvještaj već na prvi pogled slaže s onim po sv. Marku (moriebatur = in extremis est), to ga možemo izostaviti iz daljnijeg pretresivanja tim više, što ga ni O. T. ne spominje u svojoj objekciji. Spomenusmo ga ipak radi potpunosti.

njegov „aproksimativni govor“, i kazati analogno definiciji tog „govora“ od prilike ovako: Evangjelistima nije bilo vele briga, da nam [istinito] izvijeste, je li dotični princeps synagogae (Jair) rekao Isusu, da mu je kćerka već umrla ili mu je rekao, te je istom na samrti. Oni kazaše to onako, kako im se činilo, da je moglo biti. Jedan ovako, a drugi onako. I onda za utjehu krišćanskim srcima dodati: Ovi — evangjeliste — su postigli svoju svrhu tim, što su nam prikazali fakat, u kome se zrcali pijetet jednog zborničkog kneza Židovskog (a što si malo protive — ništa zato!). Ta, takove nepravilnosti (t. j. protivnosti) ne imadu (kod njih) mnogo historičkog interesa. One se doduše ne bi mogle oprostiti jednom Tacitu ili Tukididu (naša op.), ali kod Mateja i Marka te „nepravilnosti ne imadu baš takove važnosti“.¹²⁰

U ovoj neprilici budući da nigdje, pa ni u najnovijih autora „Cursus Scripturae Sacrae“, ne mogosmo naći ni za ovu *κατ' ἐξοχήν* poteškoću adekvatna rješenja,¹²¹ a u drugu ruku nam je O. Talija zašutio imena autora svojih manuala i biblijskih institucija, iz kojih je objeckije povadio, (i u kojima bismo eventualno još mogli naći adekvatno rješenje), to nam sada gotovo ne bi preostalo drugo, nego da se utečemo — zadnjem sredstvu (koje nam s ne malo ironije osobito preporučuje O. T.) naime, da (ako već ne ćemo »napustiti svoje pozicije« i »k drugom kojem taboru prijeći«) sa sv. Augustinom kažemo, te toga »ne razumijemo«.¹²²

To bismo mi bili pripralni u prvi mah i učiniti (radije nego od nevolje prihvatiti »aproksimativni« govor), ali jer je danas u modi, da se ovako čedne i ponizne izjave sv. Otacâ (kako vi-

¹²⁰ Isp. „Errores itd.“ str. 25., 37. i 44.

¹²¹ K n a b e n b a u e r naime zadovoljio se je u svom komentaru in Matthaem (I. p. 368. s opaskom, koju je inače doslovno preuzeo iz Cornelius-a a Lapide i koja glasi: »Satis est dicere Matthaem rei substantiam perstringere potius quam seriem historiae texere«. Svatko vidi, da takav površni odgovor, koji nikako ne rješava objiciranu kontrarnost izmegju Mat. 9, 18. i Mr. 5, 23. ne bi baš puno imponirao O. T. — Mi inače vrlo poštuemo Cornelius-a a Lapide, ali valja reći, te mu na ovom, kao i na drugim mjestima, što ih rješavamo, nije baš sreća od Gospoda poslužila s jednostavnog razloga, jer se u njegovo doba nijesu ni iznosile ovako „spitzfindig“ udešene objeckije, kako to biva danas. Odatle onda dormitationes et optimi Homeri . .

¹²² Isp. „Errores itd.“ s. 31.

dimo iz knjižice „*Errores itd.*“) već unaprijed pod rug meću, bili smo prisiljeni radi časti i dostojanstva sv. Evangjelja i ovoj na oko posve nerješivoj poteškoći u čelo zagledati, te je uz pomoć Božju, po principima baštinjenjem od Otaca, pokušati ad amussim riješiti, usprkos tomu, što (prema ironičnom pisanju O. T.) sa sv. Augustinom: »ne možemo reći: rukopis je pogriješan, jer svi dobri latinski prijevodi imaju tako, niti možemo reći: [latinski] prevodilac je pogriješio, jer u svim grčkim kodeksima tako se čita.«¹²⁸

Prije ipak nego prijdjemo na rješenje ove famozne poteškoće, o koju se je, čini se, razbila vjera mnogih modernijih duhova, biće dobro, da ovdje istaknemo neke principe i činjenice (koje su možda tim duslma i nepoznate) a na kojima, kao na tvrdijem temeljima, kanimo izgraditi zgradu našeg jednostavnog, ali možda baš zato ispravnog tumačenja.

a) Historička i znanstvena činjenica jest, da su od 4 sveta i kanonska evanjelja samo 3 (tri) potonja t. j. ona po Marku, Lucu i Ivanu, pisana izvorno grčkijem jezikom, dok je prvo t. j. ono po Mateju pisano izvorno jevrejskijem (kaldejskijem) jezikom, koji potonji izvornik se je doduše izgubio, ali zato posjedujemo njegov autentični grčki prijevod.

b) Historička i znanstvena činjenica jest, da netom spomenuti grčki prijevod sv. evanjelja po Mateju, uz ostala 3 izvorna grčka evanjelja, predstavlja izvornik latinskog prijevoda zvanog *Vulgata*. — Iz te činjenice slijedi onda sasvim logički:

c) Ako se u *Vulgati* naiđe na kakovu poteškoću ili enantiofaniju (kao što je to n. pr. slučaj u gore objiciranim retcima), onda valja u takvijem slučajevima pogledati, što piše u njezinu izvorniku — *inspectio linguae praecedentis proficiet* — uče skladno sv. Augustin i Lav XIII. („*Providentissimus*“ c. 14.). — Budući pako, da je

d) sv. evanjelje po Mateju pisano izvorno jevrejskijem jezikom, to navedena nauka sv. Augustina i Lava XIII. imade s obzirom na ovo evanjelje još svoju posebnu daljnu aplikaciju, naime da analogno toj nauci smijemo od grčkoga teksta ovog evanjelja i dalje ići, te, u slučaju nužde, rekurirati ča do njegova izvornika t. j. do jevrejskoga teksta, koji predstavlja

onda Vulgatin praizvornik. Istina je, da nam se je taj izvornik odnosno praizvornik kao takav u svojoj cijelosti izgubio, ali Božji Promisao dao je, te su nam se sačuvala njegova 2 konstitutivna elementa, a to su s jedne strane jezik jevrejski (kaldejski), a s druge strane napomenuti već prijevod grčki. Pa kao što se daje (da uzmemo primjer iz naravi) n. pr. iz rastavljenog kisika i vodika opet sastaviti voda, tako možemo slično i mi, ako su nam ova 2 konstitutivna elementa t. j. jevrejski (kaldejski) jezik i grčki prijevod u vlasti, uspostaviti i jevrejski izvornik sv. evanđelja po Mateju, i na taj način potražiti rješenje enantiofaniji, koja postoji bilo u grčkom, bilo u latinskom prijevodu (Vulgati).

Pošto smo ovo ustanovili, možemo sada na temelju tih historičkih i znanstvenijih činjenica prijeći na praktično tumačenje odnosno rješavanje gore objiciranih redaka.

Oni glase u Vulgati:

a) Mat. 9, 18.: »filia mea modo defuncta est«.

b) Mar. 5, 22.: »filia [modo]¹²⁴ in extremis est«.

U grčkom tekstu glase isti retci ovako:

a) Mat. 9, 18.: »ἡ θυγάτηρ μου ἄρτι ἐτελεύτησεν«.

b) Mar. 5, 22.: »τὸ θυγάτριόν μου [ἄρτι] ἐσχάτως ἔχει«.

Ako pomno razmotrimo grčki tekst, opažamo, da se on sa latinskijem ad amussim slaže. Jedino zapaža se neka na oko sitna razlika u tome, što Mat. 9, 18. imade u grčkom aorist (»ἐτελεύτησεν«) dok je u latinskom taj aorist izražen sa perfektom (»defuncta est«). Ali jer se od starine u svijem školama (što znademo) stvar tako uči, te grčki aorist znači prošlo vri-

¹²⁴ Česticu »modo« odnosno »ἄρτι«, koja znači: »baš sada« („gerade jetzt“ – isp. Dr. W. Pape Griechisch Deutsches Wörterbuch 8., I. S. 322 a), a izostavljena je u izvještaju po sv. Marku, umetnuso u ovaj izvještaj iz sv. evanđelja po Mateju samo veće jasnoće radi. Inače ta čestica sama po sebi (kako svatko vidi) ne mijenja posve ništa sam smisao, pa nije čudo, što je u izvještaju po sv. Marku izostavljena. Ipak nam ju je Duh Sveti u paralelnom izvještaju po sv. Mateju sačuvaao, da je onda mi sami uzmognemo (n. pr. veće jasnoće radi) suplirati, držeći se kod toga običaja same Crkve, koja u praksi slično postupa. N. pr. u formuli consecrationis Sanguinis Domini, gdje je tekst ove formule nadopunila iz paralelnih izvještaja triju evanđelista tako, da je uzela najprije od Mat. i Mar. riječi »pro multis«, zatim iz Luk. »pro vobis«, i napokon iz Mat. »in remissionem peccatorum«, umetnuvši još k tome u formulu iz sv. predaje (traditio) iza »novi« riječi »et aeterni«, a iza »testamenti« još riječi »mysterium fidei«.

jeme, to nije čudo, što je i stari latinski prevodilac grčki aorist reproducirao sa perfektom, tim više, što latinski jezik ne poznaje aorista, a, prema onome školskom mišljenju, čini se, kao da perfekt zaista najvjernije odgovara značenju aorista.

Ali dok stvari tako stoje, poteškoća ostaje i nadalje u svojoj snazi. Ako naime aorist znači prošlo vrijeme, onda bi zaista bilo svejedno, da li je Jair rekao: »kći moja sada *ετελεύτησεν* (aorist) ili: »kći moja sada *τετελεύτηκεν* (perfekt) — kad u drugu ruku protiv toga stoji tvrdnja teksta sv. evanđjelja po Marku, da je Jair u isto doba kazao: »kći moja [sada] *έσχάτως έχει* (na samrti je, ali još je živa), odnosno (*αρι*) *τελευτή* ili (*αρι*) *τελευτήσει* (sad umire, sad će umrijeti), kako bi se to isto dalo pomoću glagola *τελευτάω* izraziti.

Od grčkoga teksta po sv. Marku ne možemo dalje ići, jer on predstavlja izvornik, svi njegovi kodeksi imaju tako. Njegova sadašnjost vremena (*έσχάτως έχει*) je prema tome tako sigurna, te o njoj zaista sumnje ne može biti nikakove. Zaradi toga valja, da taj tekst uzmemo kao besumnjiv, odnosno smatramo historijskom činjenicom, da se je Jair pred Gospodinom upravo tako izrazio (upotrebivši sadašnjost vremena), kako to čitamo u originalu po sv. Marku, t. j. »kći moja je [sada] na samrti, [sad] umire«, što znači: ona je još živa; a ne, kako to čini utisak današnji grčki (i Vulgatin) tekst prijevoda sv. evanđelja po Mateju: »kći moja sad je umrla« = ona je mrtva.

Preostaje zato, da se pomoću čistog znanstvenog metoda u istraživanju (a ne kojekakvog modernog „filozofiranja“) dovede grčki prijevod sv. evanđelja po Mateju u sklad s originalnim i besumnjivim tekstom sv. evanđelja po Marku.

Taj metod pako jest, da, analogno nauci sv. Augustina i Lava XIII. »de inspectione linguae praecedentis«, pokušamo sada s najvećom akribijom glagolski oblik »*ετελεύτησεν*«, u kojem leži težište cijele poteškoće retrovertirati na jevrejski (kaldejski) jezik, i uspostaviti tako (ovdje) njegov izgubljeni izvornik. Možda će nam se tada, kad ga stanemo promatrati u ruhu kvadratnijeh slova, oči otvoriti.

Dvije su stvari odnosno pitanja, koja valja ovdje riješiti: a) značenje glagola *τελευτάω*; i b) glagolsko vrijeme, koje je sv. Matej u jevrejskom (kaldejskom) izvorniku upotrijebio. Što se tiče prvog (manje važnog) pitanja, uzimamo, analogno sa

prijevodom Septuagintinim (isp. Gen. 6, 17. Job 3, 11; 34, 15. itd.), te je sv. evangjelista za *τελευτάω* upotrijebio glagol *גָּנָה* (gev'a). Što se pako tiče drugog (puno važnijeg) pitanja, nalazimo se u ugodnom položaju, da možemo sa gotovo matematičkom sigurnošću ustanoviti, te se je u jevrejskom (kaldejskom) izvorniku na rečenom mjestu za *ἔτελεύτησεν* nalazio takog. er aorist ili, kako ga mi u školi obično zovemo, perfekat.

Izvodimo to iz činjenice, što jevrejski (kaldejski) jezik imade (kako je jamačno mnogim poznato, samo 2 vremena: aorist (školski perfekt) i futur. Drugih vremenskih oblika (kao prezens itd.) on nema. Sad bez sumnje, ili je u jevrejskom (kaldejskom) izvorniku evangjelja po Mateju glag. oblik *ἔτελεύτησεν* bio izražen sa aoristom ili sa futuroom. Treće ne preostaje. Ali sa futuroom nije bio izražen, jer stari grčki (i latinski) prevodioci prevode taj futur redovno sa grčkijem (odnosno latinskijem) futuroom. Pa bi se toga jamačno držao i grčki prevodilac Matejeva evangjelja. Taj futur bi u ostalom (kad bismo ga mogli dokazati) bio samo nama u prilog, jer bismo u takvom slučaju mogli *ἔτελεύτησεν* ispraviti u *τελευτήσει*, a tim bi odmah bila naša poteškoća riješena, jer bi se najedared ukazala očevidna sinonimnost (istoznačnost) izmegju: *ἀρτι τελευτήσει* (= sad na će umrijeti) i *ἐσχάτως ἔχει* (= u zadnjim časovima je). Ali toga na žalost (ne baš veliku!) ne možemo dokazati.

Preostaje dakle jedino jevrejski aorist (perfekat), koji opet stari (grčki) prevodioci konstantno prevode sa grčkim aoristom,¹²⁵ pa nema sumnje, te se je toga držao i grčki prevodilac evangjelja po sv. Mateju.

Prema tome možemo i smijemo grčki aorisni oblik *ἔτελεύτησεν* sa najvećom znanstvenom sigurnošću retrovertirati sa *גִּיבָתְהָ* (giv'ath) = 3 l. ž. roda sing. aorista od *גָּוַת*. Odnosno cijela izreka: *filia mea modo defuncta est* glasila je u izgubljenom izvorniku sv. evangjelja po Mateju: *בָּרְתִי כַעַן גִּיבָתְהָ* (Bartī [filia mea] khean [modo] giv'ath).

Ovo što smo dosad sa najvećom akribijom, ustanovili, čini se, da je još vazda voda na mlin O. T.

Preostaje zato, da odgovorimo na još jedno i zadnje pitanje, naime, da li i u jevrejskom (kaldejskom) jeziku imade ao-

¹²⁵ Dosta je za ovo isprediti samo n. pr. Psalme u LXX. sa jevrejskom maticom.

rist isključivo značenje prošlosti (kako se to inače u školama uči za grčki aorist) ili se možda njim Jevreji služe za oznaku sadašnjosti, pa i budućnosti? Odgovaramo: Sigurna i znanstvena činjenica jest, da se Jevreji (kao i svi Semite) služe svojijem aoristom (perfektom) ne samo za oznaku prošlosti, nego i sadašnjosti, pače i budućnosti. Ovo potonje biva navlastito u onim slučajevima, gdje netko u svom govoru s aoristom (perfektom) nešto naglasuje i uvjerava. O tom piše Gesenius ovako: »Selbst zum Ausdruck zukünftiger [nicht nur vergangener u. gegenwärtiger] Handlungen dient das Perfekt [Aorist] nämlich bei Bethuerungen und Versicherungen.«¹²⁶

U Mt. 9, 18. pako vidimo baš takav slučaj: Otac djevojčin Jair moli Gospodina, neka dogje, metne ruku svoju na nju, da ostane živa, jer je na samrti, jer će sad na umrijeti¹²⁷ (kao što je doista prije dolaska Gospodinova onamo umrla, kak o se to vidi iz daljnoga konteksta ib. s. 23—24.). Prema tome smije se retrovertirati i uspostavljeni glagolski oblik מריטו prema duhu i gramatici klasičkog jezika grčkog (natrag) prevesti sa presensom: »τελευτῶ« ili futuro »τελευτήσει«¹²⁸ odnosno u latinskom sa »defungitur«, »moritur« ili »moriatur«.

Ako sada isporidimo taj, možemo reći, znanstveno — isti-

¹²⁶ Isp. Kautsch-Gesenius, Hebräische Grammatik, Leipzig. 1885. S. 316. Num. 4.

¹²⁷ Slično značenje aorista sačuvalo se je i u hrv. jeziku: I mi naime možemo kazati za jednu te istu stvar čas aorist, čas prezent, čas futur N. pr. u izreci: »ajde brže po liječnika, jer mi majka sad na umrije« (aorist), što može značiti isto što i: »jer mi majka sad na umire« ili »sad će na umrijeti«. Slično opet kao što se hrv. futur — navlastito u pučkom pripovijedanju — može upotrijebiti mjesto aorista n. pr. »sastanut će se 2 prijatelja i upitat će jedan . . . a drugi će odgovorit« itd. (Isp. Dr. David Bogdanović, Izabrane narodne pripovijetke br. 81.), može se i u jevrejskom jeziku futur upotrijebiti za oznaku aorista. Pače to biva u Jevreja još mnogo češće nego u nas Hrvata.

¹²⁸ Ipak redovno se jevrejski aorist (odnosno perfekat) prevodi sa hrvatskim prezensom. Zato i vidimo u svim boljim prijevodima, kako prevodioci nastoje one silne LXXine aoriste odnosno Vulgatine perfekte kao n. pr. Ps. 1. »Beatus vir, qui non abiit, non stetit, non sedit«, »de profundis clamavi« itd., u kojima je ropski izražen ovaj jevrejski aorist (perfekat) prevesti sa hrvatskijem (evropskim) prezensom. Isp. n. pr. O. P. Vlašić, Psalam: De profundis, Dubrovnik 1905. s. 5—6., gdje je »clamavi« = vapljem itd. Ili Ps. 1, 1. u „Bog. Smotri“ 1917. br. 2. s. 172. ss.

nitri rezultat sa izražajem »ἐσχάτως ἔχει« (odnosno u Vulgati: »in extremis est«) u sv. evanđelju po Marku, to ćemo opaziti na naše iznenagjenje, kako se oba izražaja upravo čudesnim načinom pokrivaju t. j. izlaze istoznačni (sinonimni). Da naime grčki izrazi: »(ἄρι) ἐσχάτως ἔχει« i »ἄρι τελευτᾷ (τελευτήσῃ)« odnosno latinski: »(modo) in extremis est« i »modo defungitur (moritur)« ili »moriatur« znače **j e d n o t e i s t o**, mislim, da je upravo tako suvišno dokazivati, kao što bi ludo bilo nijekati sinonimitet slijedećim hrvatskim izrekama: netko je na samrti, ili netko je u zadnjim časovima, ili netko sada umire, ili netko će sad na umrijeti, kad svatko znade, da sve te 4 izreke isto znače.

Svaka dakle poteškoća iščezava, ako se glagolski oblik »ἐτελεύτησεν« u grčkom prijevodu odnosno »defuncta est« u Vulgati, protumači, kako je to i u redu, prema geniju jezika jevrejskog, u kojem je sv. evanđelje po Mateju izvorno i napisano.

Tako smo, eto, uz pomoć Božju riješili ovu famoznu poteškoću i — nadamo se — dobro.

A sada pitamo, jeda li je Duh Sveti, kao prvi i glavni autor sv. Pisma, morao ad Mat. 9, 18. inspirirati ili diktovati sv. piscu n. pr. jednu cijelu studijicu o značenju glagola u semitskijem jezicima samo za to, jer je predvigjao, da će inače u „modernom“ 20. vijeku neki „filosofi“ i „apologete“ Njegove izvještaje vrstati među »kontrarne citacije« ili ih proglašivati eventuelno »aprosimativnim govorom«? Nipošto ne. »Si quis ignorat, ignorabitur«, veli On (1 Cor. 14, 38.). »Labla« autem »sacerdotis custodient scientiam« zapovijeda na drugome mjestu. (Mal. 2, 7.).

Ad G):

O. Talija objicira: »Matej X. 10. Isus nalaže [svojim učenicima], da ne nose „peram in via neque virgam“; Marko VI. 8.: „ne quid tollerent in via nisi virgam tantum“.«

I ovo bi dakle (prema pisanju O. T.) imale biti »kontrarne citacije« t. j. takove od sv. evanđelistâ odnekale (tobože) citirane izreke, koje se megjusobno istiskuju. Istinita bi mogla biti samo jedna ili druga (ili nijedna), dok obje nikako ne bi mogle biti zajedno istinite. Prema tome imao bi ovdje pogriješiti ili sv. Matej ili Marko ili obojica odnosno ipse Spiritus Sanctus

kao prvi i glavni autor oba izvještaja. A imao bi u smislu objekcije pogriješiti zato, jer u jednom izvještaju veli, te je Isus šaljući svoje učenike naložio im, da ne nose na put ništa niti štapa, a u drugom, te im je Isus istom zgodom dopuštao uzeti na put baš (i jedino) štap.

Na prvi pogled čini se kao da O. Talija ima sa svojom »kontrarnom citacijom« pravo. Tako su naime zamamljivo poredani tekstovi jedan kraj drugoga.

Ali tko se ne uplaši, i ne klone odmah duhom, već stane odnosne evangjeoske izvještaje, iz kojih su objicirane riječi istrgnute, u kontekstu čitati, opaziće, da se je O. Talija sa svojim čitateljima samo našalio.

Da dobije naime svoju »kontrarnu citaciju« on je ponajprije: a) u izvještaju po Mat. 10, 10., držeći se valjda Vuka Karadžića (kome nije zamjeriti) ili možda kojeg modernog francuskog Srbina, podmetnuo grčkom glagolu *κτάνωμαι* (Vulg. *possidere*) značenje: „nositi“; a zatim: b) pošto je na taj način izazvao sinonimitet (istoznačnost) između hrvatskog glagola „nositi“ (Mat. 10, 10.) i latinskog „tollere“ (tollerent) (u Mar. 6, 8.), pošao je korak dalje, te formulacijom svoje objekcije čitateljima stvar predstavio tako, kao da se u oba izvještaja radi o jednom te istom dogagjaju sa istog gledišta.

Budući da uslijed ovakove (dvostruke) manipulacije oba izvještaja izlaze megjusobno zaista protivni (kontrarni), to onda O. Talija u 2-gom dijelu svoje knjižice, da učini milost sv. Pismu, preporučuje na prihvrat svoju »teoriju« o »aproksimativnom« govoru. Matej i Marko, odnosno pravije Duh Sveti preko njih, pisali bi prema toj „teoriji“ i ovdje onako „kako im se činilo, da je moglo biti“. Malo bi se, istina, imali posjeći, (jer dok jedan prema formulaciji objekcije tvrdi, te je Isus učenicima zabranio nositi štap na put, dotle bi drugi htio, da im je Isus istom zgodom dopustio nositi štap), ali O. Talija im je megjutim s riječima (samo da najprije protura svoj »aproksimativni govor«) veoma milostivan. „Ne ću“, veli on „tu (u »aproksimativnom govoru«) tražiti svu tačnost historičnu, jer ju ne trebam.“¹²⁹ Kasnije bi je (nakon prihvata svoje „teorije“) i te kako trebao! Jer, ako takva šta treba tražiti od profanih pisaca,

¹²⁹ Isp. „Errores itd.“ str. 37.

à la Tacit ili Tukidid, tim više se to očekuje od sv. pisaca, koji stoje pod inspiracijom Duha Svetoga.

Ali da se vratimo na rješavanje ove poteškoće.

a) Da glagol *κράομαι* (Mat. 10, 9.) ne znači „nositi“ već: stjecati(si), mislimo, te ne trebamo još dokazivati.¹⁸⁰ Taj glagol imade još i izvedeno značenje: posjedovati (possidere), sačuvati si, ali o kakvom „nositi“ nema u rječnicima ni govora, pa je potonje značenje od nekih ljudi (već prije O. T.) izmišljeno jamačno zato, da bude jedno *protuslovlje* više u sv. Pismu.

Već iz same te činjenice (što *κράομαι* isključuje značenje „nositi“) slijedi, da je svaka kontrarnost među objiciranim retcima isključena. Isus bi naime (supposito, te oba izvještaja govore o istom dogagjaju) mogao sasvim lijepo istom zgodom iznajprije dati svojim učenicima α) naloge, kako se imadu vladati prigodom apostolskoga djelovanja na putu, pa im tom zgodom zabraniti, da si ništa, pa ni štapa ni cipela putem ne stiču, motivirajući svoju zabranu sa zasadam: *jer je poslanik dostojan plaće svoje*, t. j. to sve, što im Gospodin sada zabranjuje putem sticati si, dobit će od onih, kojima će propovijedati dolazak kraljevstva nebeskoga (= Mat. 10, 5—15 ss.); zatim β) opet naloge, kako se imadu opremiti na samo putovanje, odnosno, što smiju uzeti na put, a što ne; te im tom zgodom dopustiti, da si, uz sandale na nogama, slobodno uzmu i štap (koje stvari im je inače malo prije zabranio stjecati si na putovanju) = izvještaj po Mar. 6, 8.

Pripominjemo, te bi β) moglo doći kronološki i pred α), a da se u stvari ne bi sasvim ništa promijenilo.

Tako bi se, eto, na jedan način dala ad amussim riješiti ova poteškoća.

Ali b) tko malo dublje promotri oba ova izvještaja, opaža, da se tu radi — ne o dva različita momenta jednog te istog dogagjaja, nego zapravo — o dva različita dogagjaja, koje opstojateljstvo onda još a fortiori isključuje svaku kontrarnost u objiciranim izričajima i rješava poteškoću.

Dokazuju pak ovu različnost slijedeće činjenice, što ih vadimo iz oba izvještaja :

¹⁸⁰) Isp. Dr. August Musić, gramatika grčkoga jezika, Zagreb 1904. s. 97 i 102.

α) Iz izvještaja po Mar. 6, 7—13. razabiremo jasno, da tuj Gospodin šalje dvanaestoricu svojijeh učenika istom na početo (pokusno) apostolsko putovanje. Kaže naime sv. tekst: *καὶ προσκαλεῖται, (ὁ Ἰησοῦς) τοὺς δώδεκα καὶ ἤρξατο (aorist) αὐτοὺς ἀποστέλλειν* (inf. praes.) = I dozove (Isus) 12-icu i **započe ih šiljati**. Tom zgodom šalje ih Gospodin 2 po 2 (*δύο δύο*); dopušta im, da uzmu sa sobom samo štap i sandale na nogama, dok im druge stvari kao: torbu, kruh, novac i 2 haljine, zabranjuje uzeti na put. Svoju zabranu izdaje ovdje Gospodin bez ikakve motivacije. Motivacija naime: jer je poslanik dostojan plaće svoje, čini se, da ne bi ovdje dobro ni pristajala, barem ne s obzirom na štap.

β) Iz izvještaja pak po Mat. 10, 5—15. vidimo, kako Gospodin šalje 12-icu definitivno na apostolsko djelovanje (propovijedanje). Oni su već izvježbani u svojoj službi. Zato ovdje nema više *ἤρξατο ἀποστέλλειν* = započe šiljati, već se kaže: *τούτους τοὺς ἰβ' ἀπέστειλεν ὁ Ἰησοῦς* = ovu 12-icu **odasla** t. j. definitivno posla Isus.

Ovom zgodom držl im Gospodin divan govor od 38 redaka (93 linije) dok onaj za početnog šiljanja imade jedva 4 retka (8 linija).¹³¹ U tom govoru im On odmah na početku nalaže, kuda imadu propovijedati, što imadu propovijedati i raditi, i čega si putem ne smiju sticati, pa tom zgodom spominje megju inim i štap i cipele, koje si takogjer ne smiju sticati. A to sve im Gospodin zabranjuje sa gore već napomenutom i izloženom motivacijom: »jer je poslanik dostojan plaće svoje«. Kako se pak imadu učenici opremiti na put sada (kad ih Gospodin definitivno šalje), t. j. da li smiju uzeti sa sobom štap i sandale na nogama, a ne smiju eventualno torbu, kruh, novaca i 2 haljine, nema u ovom izvještaju ništa. Iz paralelnog megjutim izvještaja po sv. Luci 9, 1—5., u kojem se opet opisuje samo ono, što je Gospodin govorio učenicima glede opreme za ovaj definitivni put, (*ἀπέστειλεν* ib. r. 2.) doznajemo, da im je tom zgodom Gospodin takogjer zabranio ne samo sve one stvari, što i na početnom putovanju, nego i štap. Jedino, čini se, te im je i ovaj put dozvolio uzeti sandale na nogama.

¹³¹) Isp. Brandscheid, *Ἡ καινὴ διαθήκη*, Freiburg 1901. p. 26. i 106.

Tako smo, eto, riješili ovaj na oko nerješivi „error historicus et scientificus“ u sv. Pismu, pokazavši, kako se tuj radi zapravo o 2 različita dogagjaja, a ne o kakvom „erroru“, „kontrarnoj citaciji“ ili „aproksimativnom govoru“. O drugoj naime stvari izvješćuje se u sv. evanđelju po Mateju, o drugoj opet u sv. evanđelju po Marku; osim toga sv. evanđelje po Luci govori o različitoj okolnosti onog istog dogagjaja, o kojem izvješćuje sv. evanđelje po Mateju.

Ovdje nam je još pripomenuti, da se je O. T. sa svojim gore spomenutim postupkom, gdje je najprije α) grčkom glagolu $\kappa\tau\acute{\alpha}\sigma\mu\alpha\iota$ (odnosno Vulgatinu *possideo*) podao krivo značenje „nositi“, a zatim β) dva različita izvještaja uzeo pod jedan te isti, sasvim primakao (bilo sad hotice ili nehotice) stanovištu nekih racijonalista, za koje smo još u školi nekad slušali, kako najprije znadu ustvrditi, te su n. pr. ona 2 različita čuda, gdje je Isus jedamput nahranio 4000 ljudi sa 7 hljebaca i nekoliko ribica, od čega je preostalo još 7 košarica (Mt. 14, 13—21.), a drugiput 5000 ljudi sa 5 hljebova i 2 ribe sa preostatkom do 12 košarica kruha (Mar. 8, 1—9), jedan te isti dogagjaj (čudo); a zatim stvaraju „teorije“, kako su sv. evanđeliste naveli brojeve 4000 i 5000 te 5 i 7 odnosno 7 i 12, te ostale različite okolnosti tobože onako „aproksimativno“, kako im se činilo, da je moglo biti. — I iz ovoga se onda može vidjeti, kuda vodi i „teorija“ O. T.

Ad H):

Ovamo spada i objecka, što je O. Talija iznosi na 23. str. svoje knjižice. Uzeta je iz sv. evanđelja po Mateju (1, 11—12.) te glasi:

»Matej gl. I. u Isusovoj genealogiji govori: „Josias genuit Jechoniam et fratres eius in transmigracione Babylonis. Et post transmigracionem Babylonis Jechonias genuit Salathiel.“

I ovaj tekst, kako se iz daljnog konteksta knjižice O. Talije razabira, imao bi sadržavati »kontrarne citacije«, t. j. takove od sv. evanđeliste Mateja odnekuda tobože citirane izreke, koje bi bile u protimbi sa drugim paralelnim mjestima sv. Pisma. U čemu bi pako imala biti ta »kontrarnost«, uči nas ovdje sam O. Talija (rješavajući nas tako brige, da njegove tajne otkrivamo). Veli on, neposredno iza gornjeg teksta: »Ovo (što »Matej — govori«) historično nije istina: niti je Jehonija bio sin Jozije

niti je Jehonija imao braće, već je sin Jozije bio Joakim i imao tri brata, koji se nijesu rodili *ἐπι τῆς μετοικεσίας Babylonis* već nešto prije.« I poziva se kod toga uvijeno na »knjige Kraljeva i Paralipomena«.

Pripadom spominjemo, te se ovakav način govorenja o sv. Pismu directe kosi sa onim, što nam glede toga u praksi i u teoriji predaše sv. Oci. »Scriptura« piše sv. Jeronim (In Naum 1, 9.) »mentitur — dicere nefas est« t. j. »Griješ je kazati, te sv. Pismo govori neistinu«. A sv. Augustin u je d a n a e s t o j knjizi (gl. 5.) protiv krivovjerca Fausta veli: »Ako najgješ ondje (u sv. Pismima) na nešto, što ti se čini kao apsurdno, nije s l o b o d n o kazati (non licet dicere): pisac ove knjige (n. pr. u gornjoj objecki Matej) nije se držao istine (historične ili kakvegod), već (valja reći): ili rukopis je pogriješan ili prevodilac je pogriješio ili ti ne razumiješ«. Isto sa sv. Augustinom uči i sv. O. Lav XIII. u enciklici „Providentissimus“ (c. 31. ad fin.).¹²²

Kako dakle da se riješi ova poteškoća (difficultas, jer to je pravi naziv za objeckije iz sv. Pisma)?

Čujmo najprije O. Taliju, koji postavlja slijedeće 2 mogućnosti:

a) Prva u formi pitanja glasi: »Možda je Mateju dopala do ruku nekakova Isusova genealogija, on ju je u svoje evanđjelje *umetnuo*, pa ostavio, da jamči za njenu vjerodostojnost onaj (naravski: varalica, naša op.), koji ju je sastavio?« — Ovu mogućnost moramo odmah odbiti, jer se očito kosi sa inspiracijom Duha Svetoga i s onim dostojanstvom sv. Evanđelja, koje mu usljed toga pripada, te je O. Talija nikako nije marlo, pa niti eventuelno protiv P. Prata, iznositi, tim manje, što ona utisnuta kao klin među 2 izreke, što na tom mjestu u njegovoj knjižici predstavljaju pitanje i odgovor, ni stilistički zgodno ne stoji.

b) Druga mogućnost jest „teorija“ o „aproksimativnom“ govoru u sv. Pismu, koja je od O. Talije baš ad hoc i izmišljena, »da se čitalac Biblije« s pomoću njezinom »pred poteškoćama

¹²² Nije to čudno, ako se sjetimo, da stari pisci i sv. Oci isporoguju sv. Pisma, baš zato jer »ragaju istinu i ostaju djevice«, sa samom Presvetom Bogorodicom. (Isp. Clem. Alex. Stromata 7, 16.: »*Τοιαῦται* [sc. *οἱ Μαριάμ ἡ παρθένος*] δ' *ἡμῖν αἱ Κυριακαὶ Γραφαί, τὴν ἀληθεῖαν ἀποκλυόνσαι, καὶ μένουσαι παρθένοι*). A sv. Irenej (Contra Haereses 2, 28.) opet piše: »... rectissime scientes, quia Scripturae — perfectae sunt, quippe a Verbo Dei et Spiritu: eus dictae.«

bude znao orijentirati¹³³. A orijentiraće se tako, te si kod čitanja bude jednostavno primišljao, da Matej n. pr. ovdje govori »aproksimativno« iiti hrvatski neistinito, jer nas je, eto, O. Talijsa sam najprije uputio, te »ovo«, što u gl. I. (r. 11—12.) »Matej govori« — »historično nije istina«.

I ovu mogućnost prisiljeni smo a limine odbiti, jer se ona još (ako je moguće) i u umnoženom stupnju kosi sa inspiracijom Duha Svetoga i Božanskim dostojanstvom sv. Evangjelja.

Sada bi preostala još samo jedna mogućnost naime da, analogno nauci sv. Augustina i Lava XIII., kažemo, te je rukopis pogriješan (codicem esse mendosum), odnosno, te je grčki prevodilac pogriješlo (interpretem errasse).¹³⁴

Ali baš ovu mogućnost, koja se čini ovdje jedina ad rem, O. Talijsa odlučno (i s nekom ironijom) odbija »Znađem« piše on »da mnogi laćaju se drugoga puta, da ovu poteškoću poravnaju, koji je vrlo zgodan. To je, govore, prepisivačeva pogriješka. Mjesto da napiše: „Josias genuit Joachim, Joachim genuit Jehoniam... radi sličnosti imena (Jojakim i Jehonias) pisac je preskočio jednu generaciju«. Ali »ovim načinom« veli on »poteškoća... se... po momu mišljenju ne poravnava, a razloge ne navodim, jer« kaže »ovdje mi je govoriti o „citationes tacitae“, a ne o pogriješka prepisivačevim«.

Što dakle? Da kažemo možda, te stvari ne razumijemo, bilo bi odviše smiješno na očigled činjenice, te nam je O. Talijsa sam tako jasno protumačio, u čemu se sastoji poteškoća. Prisiljeni smo za to, usprkos protivnomu „mišljenju“ O. Talijsa, ustvrditi, te se ovdje ipak radi o pogriješki prepisivačevoj odnosno i prevodičevoj, a to zato, jer mi za ovu našu tvrdnju, osnovanu na nauci sv. Augustina i Lava XIII., možemo i solidne dokaze navesti, dok O. Talijsa, kako vidimo, za svoje protivno „mišljenje“ nije znao ili bolje nije se usudio navesti ni jednog jedinog razloga, a nekmoli dokaza osim futurnog izbjega, da mu je ovdje govoriti tobože o „citationes tacitae“, a ne o pogriješka prepisivačevim.¹³⁵

¹³³ Isp. „Errores itd.“ str. 44.

¹³⁴ Za latinskog (Vulgatina) naime prevodioca ne možemo kazati, da je pogriježio, jer se njegov prijevod na ovom mjestu slaže ad amussim sa grčkim tekstom (njegovim izvornikom).

¹³⁵ Kažemo: »nije se usudio«, jer da se je usudio samo i razlog navesti za to svoje „mišljenje“, bio bi se odmah raskrinkao. On naime, kao i P. Prat, baš i osnivaju na tom svoje „teorije“, što megju inim smatraju

Što se tiče samog dokazivanja ove naše tvrdnje nalazimo se u ugodnom položaju, te možemo konstatirati, da je 2 godine iza izdanja knjižice O. Talijske (t. j. g. 1910.) njemački učenjak Dr. J. M. Heer opširno i oštroumno u „Biblische Studien XV. B. 1. u. 2. H.: Die Stammbäume Jesu nach Matthäus und Lukas (Freiburg, 8°, I—VIII. 1—224)“ raspravio megju inim i o predmetu ove poteškoće, i tom zgodom (str. 130—133) na temelju dva uncijalna kodeksa (MU), 30 minuskula, starih prijevoda, te svjedočanstva sv. Otaca, dokazao, da je iza riječi: »Josias autem genuit« zaista ispaao redak: »Joakim, Joakim autem genuit«, tako te restituirani tekst glasi: »Josias autem genuit Joakim, Joakim autem genuit Jechoniam et fratres eius in transmigracione Babylonis. Et post transmigracionem Babylonis Jechonias genuit Salathiel«. Pred ovom dokazanom i obrazloženom činjenicom mora prema tome neobrazloženo „mišljenje“ O. T. simpliciter kapitulirati, barem tako dugo, dok nam ne iznese valjanih dokaza za to svoje „mišljenje“, na što ćemo opet, s razloga navedenih u našoj noti 135., po svoj prilici zaludu čekati.

Usljed ove restitucije teksta, što ju proveo g. dr. Heer, otpadaju sami od sebe svi gore navedeni prigovori (historičke neistine!) O. Talijske osim jednog jedinoga, a to je, što O. T. ističe, da „Jehonija nije imao braće“. Ta poteškoća naime ostaje neriješena, ako se i restituira redak »Joakim, Joakim autem genuit« sc. Jechoniam et fratres eius in transmigracione Babylonis.

Nju je osjetio i sam dr. Heer, koji, pošto je uspostavio spomenuti redak, ovako piše: »Neprilika je samo, što knjige

prave prepisivaččke pogriješke za pogriješke samijeh hagiografa (sv. pisāca), pa dok ih jedan (Prat) proglašuje za „citationes tacitae“, dotle ih drugi (O. T.) naziva „aprosimativnim govorom“ (a 3-ći, 4-ti, 5-ti itd. — pošto bude i ovaj eventualno od Biblijske komisije zabranjen, izmišljavaće u ime moderne znanosti — nova imena za staru bludnju, da si tako barem na Indexu — slavu steku). — Kad bi dakle O. T. već unaprijed kazao: ja moram biti protiv prepisivaččkih pogriješaka u sv. Pismu, očnosno, ja ih moram smatrati za pogriješke samijeh hagiografā (koje, naravski, uslijed takvog mišljenja, ne može smatrati orugjem Duha Svetoga, nego običnim ljudima), jer inače nemam na čemu graditi svoje „teorije“ o „aprosimativnom govoru“ hagiografa, onda bi si tim očito već unaprijed odsjekao granu, na kojoj sjedi, te mu jamačno ni knjižica ne bi svijetla ugledala. Za to je, eto, mudro zašutio, kad je trebalo navesti razloge za svoje „mišljenje“.

Kraljevske i knjige Dnevnika ništa ne znadu o braći Jehonijinoj, dok znadu o braći Joakimovoj. Ali, nastavlja, da je i Jehonija imao braće, nije upravo isključeno...«. I ne mogući sad dalje u tom pravcu ništa pozitivna kazati, navodi od nevolje jedno tumačenje sv. Jeronima, koje nikako ne stoji u skladu s njegovim dosadanjim znanstvenim rezultatom, i po kojem bi onda Jehonija u r. 13. bio različit od Jehonije u r. 14. Onaj bi bio = Joakim, a ovaj bi bio = Jechonias (Joachim). I svršava s nekom resignacijom: »Obje ove mogućnosti su dane, obje imaju svoje dobre razloge i ne sile, da se (od nevolje) prihvate oni eksegetski pokušaji, koje ostavljam na strani (misli očito na razne „teorije“, à la „citationes tacitae“ itd.), jer sam si preduzeo, da računam samo sa činjenicama«. ¹³⁶

Kako se iz ovoga može vidjeti, dr. Heer ostavio je poteškoću o „braći Jehonijinoj“ neriješenu.

Za to, gdje je on prestao, želimo sad nastaviti mi, te ovu poteškoću pokušati, uz pomoć Božju, ad amussim riješiti.

U tu svrhu konstatiramo ponajprije činjenicu (na oko protiv nas uperenu) naime, te knjige Dnevnika zaista (kako to dobro ističe dr. Heer) ništa ne znadu o braći Jehonijinoj, ali znadu o bratu Jehonijinom po imenu Sedekiji. Čitamo naime u 1. Dnevnika 3, 15—16. ovako: »Filius autem Josiae fuerunt, primogenitus Johanan, secundus **Joakim**, tertius Sedecias (odveden kao kralj u ropstvo Babilonsko), quartus Sellum. De **Joakim** natus est **Jehonias** et **Sedecias**«. Isto u Jevrejskom i LXX. Jehonija je dakle imao samo jednog brata (Sedekiju). S tim je onda i poteškoća zaoštrena u vrhunac, jer bi prema toj činjenici i tekst u Mat. 1, 13. imao glasiti: Jehoniam et fratrem eius, a ne: et fratres eius. Ovu stvar je jamačno i dr. Heer opazio, ali si valjda nije znao pomoći.

A što ćemo mi? — Eto! Analogno nauci sv. Augustina i Lava XIII. »de inspectione linguae praecedentis« pokušaćemo i opet s najvećom akribijom riječi grčkog prijevoda »καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ« odnosno latinskog »et fratres eius«, u kojima leži sva snaga poteškoće, retrovertirati na jevrejski (kaldejski)

¹³⁶ Isp. ib. str. 132—33.: »Nur wissen die Königsbücher und die Chronik nichts von Brüdern des Jehonias, wohl aber von solchen des Joakim usw.«... Tatsachen zu rechnen«.

jezik, i tako uspostaviti (ovdje) izgubljeni izvornik. Možda će nam se i tuj otvoriti oči.

One dakle glase u jevrejskom (kaldejskom) jeziku ovako :
 ית אחוהי (Vejáth achóhi).

T. j. imenica אַח (ach) = brat, spoji se sa pluralnim imeničnim sufiksom za 3. lice singulara muž. roda וְהִי (ohi) = njegovi — e—a. Zajedno = braća njegova (*ἀδελφοὶ αὐτοῦ*). Pred to se metne »nota accusativi« יַת (jath = τοῦς) i spoji po semitskom običaju sa veznikom ו (u) = και (i).

Ako sada zagledamo u kojugod bolju gramatiku kaldejskog jezika,¹⁸⁷ opazidćemo na svoje iznenagjenje, te sufiks וְהִי (ohi) ima dvojako značenje. Služi naime: a) kao pluralni sufiks za 3. lice singulara muškog roda (kako smo ga ovdje u prijevodu i mi uzeli); i b) kao **singularni** sufiks za 3. lice singulara muškoga roda mjesto sufiksa אַח (eh).

To znači drugim riječima, da i jevrejsko-kaldejska imenica אַח (ach) spojena sa imeničnim sufiksom וְהִי (ohi) može imati po sebi apsolutno dvojako značenje: a) *ἀδελφὸς αὐτοῦ*, frater eius, brat njegov; i b) *ἀδελφοὶ αὐτοῦ*, fratres eius, braća njegova; odnosno isto u akuzativu, ako se metne pred nju nota acusativi יַת (jath), koja je u jevrejsko-kaldejskom jeziku jednaka za singular i plural.

Grčki prevodilac ne znajući valjda, da je Jehonija imao samo jednog brata (ili kako drukčije zavarano) uzeo je singularni imenični sufiks וְהִי kao pluralni, te riječi ית אחוהי (יכניה — Jekhonjā) mjesto sa [*Ἰεχονίαν*] και τον ἀδελφον αὐτοῦ (Jehoniam et fratrem eius) preveo sa: [*Ἰεχονίαν*] και τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ (Jehoniam et fratres eius) — i na taj način nehotice izazvao poteškoću, koja je, eto, 20 vijekova kasnije, zaprijetila, da slomi vjeru mnogijeh, sileći ih na gragjenje raznih „teorija“ o „citationes tacitae“, „aproximativnom govoru“ itd., po kojima bi (tobože) sami hagijografi imali ovako pisati, kako, eto, znanost ustanovljuje za kasnije prepisivače i prevodioca.

I ovdje pitamo, da li je Duh Sveti morao svojom posebnom pripomoći tako zaštititi i čuvati prevodioca, da dvoznačni izraz ית אחוהי pravo shvati i preveo, samo zato, jer je predvigjao, te će se inače od nekih ljudi u modernom 20. vijeku proglasiti

¹⁸⁷ Isp. n. pr. Zschokke, Institutiones fundamentales linguae aramaicae, Vindobonae 1870. itd. 27. Nota a. i str. 28. tekst.

Njegovi originalni izvještaji »kontrarnim citacijama«, »aproksimativnim govorom« itd.? — Nipošto ne. Ova stvar, kako svatko vidi, ne spada directe niti na vjeru niti (još manje) na moral, već se tiče historije i znanosti jevrejskog odnosno kaldejskog jezika. U takvim pak stvarima dopustio je Promisao Božji, te su se u sv. Pismo uvukle, bilo krivnjom prevodilaca, bilo kasnijih prepisivača, razne pogriješke u jednu ruku, da one, koji vjeruju u nepogriješivost pisane riječi Božje, potakne na što dublje proučavanje sv. Pisma, *ἵνα φανεροὶ γένωται*, (isp. I Cor 11, 19.), a u drugu ruku, da ponositost onijeh, koji ne vjeruju Božansko nadahnuće svetih Knjiga, a svejedno hoće o njima raspravljati, na neki način ponizi. Dao nam je pak svima zdrav razum, da, uz pomoć Njegovu, uzmognemo, ako hoćemo, pronaći istinu. I mi smo, eto, danas, tako pokušali i, čini se, dobro je pronašli. Možda bi se i sam dr. Heer veselio. Ali *δόξα τῷ Θεῷ*.

Ovime završujemo našu eksegetsku digresiju.¹³⁸ Jer ljubimo evanđeosku istinu, rado uložismo trud, da riješimo ove poteškoće, što ih moderni „teolozi“ smatraju „errorima“ (hagiografskim bludnjama), u sv. Pismu „tako jasnima“, „da“, kako

¹³⁸ Što se tiče još one »očite« »kontrarne relacije«, koju O. T. iznosi na str. 13. svoje knjižice, a uzeta je iz 1. i 2. knjige Makabejske, te radi o opisu bolesti (a ne o „smrti“) sirskeg kralja Antijoha, upozorujemo, te samo ignorancija može nalaziti megju 2 izvještaja »kontrarnosti« samo zato, jer se u jednom (2. Mak. 9, 9—10) opisuje tjelesna sirahota bolesti Antijohove, a u drugom (1. Mak. 6, 8.) opet duševna depresija, koja je uslijed iste bolesti snašla Antijoha. Kao da (isti) čovjek, u isto doba, ne bi mogao imati i tjelesne i duševne boli, i kao da Duh Sveti ne bi smio u jednom izvještaju opisivati samo tjelesne boli, a u drugom opet samo duševne jade. — Isto tako nema (kako to opet hoće O. T. na str. 11. svoje knjižice) nikakove »kontrarnosti« niti izmegju 2 izvještaja, koji rade o načinu smrti sirskeg kralja Antijoha, a nalaze se u istoj 2goj knjizi Makabejskoj, jer ono, što kaže ta knjiga u tekstu (9, 28—29), te je Antijoh umro od ftirijaze (O. T.: „a vermibus corrosus“), riječ je Duha Svetoga, dok se izvještaj „da je poginuo u hramu Nane, gdje su ga svećenici kamenovali“ nalazi tek u poslanici, što je šalju Židovi Jerusalemski Židovima Misirskim (ib. 1, 15—16.). To pismo pak imade onakav historijski ugled, kakavi madu i pisma Rimljana, Špartanaca i ostala, što se nalaze u sv. Knjigama Makabejskim. Duh Sveti naime jamči samo, te su ta pisma upravo tako glasila — i ništa više. Kao što jamči n. pr., te su riječi Židova i Farizeja, kojima su ružili Spasitelja upravo onako glasile kako se nalaze u Evangjeljima — i ništa više. Vrh svega toga valjalo bi onome, koji hoće što prigovarati, još i dokazati, da je u poslanici i u tekstu govor o istom Antijohu.

vele, „sumnje ne može biti o tomu nikakove“.¹⁸⁹ Ta „jasnoća“ silila ih onda („Bila mi je sila“ veli i O. T. u svom predgovoru), da grade razne „teorije“, pomoću kojijeh bi se isti „errores“ (ili kako ih još O. T. izvolje nazvati: »kontrarne citacije«) imali definitivno riješiti, ali tako, da oni ipak ostanu u sv. Pismu, samo bi im se drugo ime dalo. Pa dok ih jedan naziva „obiter dicta“, drugi „istočnijem načinom govora“, treći „citationes tacitae“ itd., dotle im, eto, O. T. dade najposlije zvučno ime „aproksimativni govor“. — Sada su megjutim ti „errores“ riješeni, ali u protivnom i jedino ispravnom pravcu, naime — prema pravilima biblijske hermeneutike i principima baštinijem od sv. Otaca.

A sad da se vratimo na tok naše rasprave.

¹⁸⁹ Isp. „Errores“ itd. s. 6.

(Svršiče se).

Ovdje još neke opaske k našem tumačenju. — Već smo gore natuknuli, da smo bili prisiljeni riješiti ove objeckije uz pomoć Božju — poslije dubljega razmišljanja — sami. Neke smo starije i novije (inače primae notae) komentatore doduše imali pri ruci, ali u njima ne mogosmo naći ništa, što bi nam ovdje bilo od koristi (što nam i nije bilo baš čudno, kad se sjetismo, da se dojako sv. Pismo nije niti napadalo s ovako lukavo udešenijem objeckijama, kao što su „kontrarne citacije“ i „aproksimativni govori“). Hoće li se megjutim kasnije, u ostalijeh tumačitelja, koji nam ne bijahu pri ruci, i do kojijeh uslijed ratnih prilika (i topoglednog siromaštva naše sveučilišne knjižnice) ne mogosmo doći, što god slična naći, nije kraj tolikijeh i vrsnijeh komentatora isključeno. Zato valja pričekati. Ovdje samo pripominjemo, ako se naknadno za neke od ovijeh objeckija možda ne bi moglo obresti u dojakošnjijeh tumačitelja onakovo tolkovanje, kakovo iznesmo mi, to takva okolnost ne bi svejedno mogla ništa promijeniti na ispravnosti i pravovjernosti našega tumačenja, već bi to bio samo znak, da pre-gjašnji tumačitelji (makar inače bili kako veliki) u praksi (prigodom svoje eksegeze) ne uzimahu dosta na um, te je sv. evangjelje po Mateju pisano izvorno jevrejskijem (*εβραϊστί διαλέκτω*), a ne grčkijem jezikom, pa tako ovdje ne obraćahu zadosta pažnje zlatnome pravilu sv. Augustina i Lava XIII. »de inspectione linguae praecedentis«, koje je opet nama bilo gotovo vazda kao »lucerna lucens in caliginoso loco«, te nam pomoglo do, kako mislimo, pravog tumačenja ovijeh po izbor poteškoća.

